

Kadınlara Özgü Bekleme Süresi ve Sınırlı Evlenme Yasağı Sorunu

Problem of Iddah for Women and Questionable Marriage Disability

Prof. Dr. İpek YÜCER AKTÜRK ⁽¹⁾

Öz:

TMK m.132 hükmü sadece kadınlar için geçerli olan emredici bir düzenleme içermektedir. Buna göre; "Evlilik sona ermişse, kadın, evliliğin sona ermesinden başlayarak üçyüz gün geçmedikçe evlenemez". Kanun koyucu, bu yasağın, kadının bekleme süresi içinde doğum yapması halinde kendiliğinden ortadan kalkacağını; kadının gebe olmadığının anlaşılması ve evliliği sona eren eşlerin tekrar evlenmek istemeleri hallerinde ise mahkeme kararı ile bertaraf edilebileceğini düzenlemiştir. Kadınlara özgü olan bu yasak, evliliğin boşanma, butlan davası ile sona ermesinde olduğu gibi ölüm, gaiplik nedenleriyle ortadan kalkması halleri için de geçerlidir. Bu bekleme süresinin ve evlenme yasağının temeli, soybağı hükümlerinin gereği gibi uygulanabilmesi ve soybağına ilişkin fiili durum ile hukuki durum arasında bilinçli ya da bilinçsiz olarak ortaya çıkabilecek farklılıkların önlenmesi amacına dayanmaktadır. Ancak, sadece kadınlar için geçerli olan bu sınırlı evlenme yasağı, Türk Medeni Kanunu'nun diğer hükümleri göz önüne alındığında hiç bir anlam ifade etmemekte, aksine cinsiyet eşitsizliği yaratmaktan öteye gitmemektedir. Zira, TMK m.132'nin özünü oluşturan soybağının gerçeğe aykırı olarak değiştirilmesi rizikosunun önlenmesi amacı, TMK m.290'daki düzenleme ile tamamen gerçekleştirilmiştir. Gerçekten TMK m.290'a göre; "Çocuk evliliğin sona ermesinden başlayarak üçyüz gün içinde doğmuş ve ana da bu arada yeniden evlenmiş olursa, ikinci evlilikteki koca baba sayılır. Bu karine çürütülürse ilk evlilikteki koca baba sayılır". Böylece, kanun koyucu TMK m.132 ile önlemek istediği soybağı uyumsuzluğunu, TMK m.290'da çözüme bağlamıştır. Nitekim, TMK m.132'nin karşılığını oluşturan İsviçre Medeni Kanunu m.103 de (ZGB Art.103) anılan gerekçeye dayanarak yürürlükten kaldırılmıştır. O halde, TMK m.132'deki bu emredici düzenleme, dolayısıyla kadınlara özgü olan bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağının, Türk Aile Hukukundaki fonksiyonu incelenmeye muhtaç bir husustur.

Anahtar Kelimeler:

Kadının Bekleme Süresi, Sınırlı Evlenme Yasağı, Kesin Olmayan Evlenme Engeli, Soybağı Karşılıklığının Önlenmesi, Eşitlik İlkesi.

Abstract:

Turkish Civil Code Article 132 contains a mandatory regulation that applies only to women. According to this: "If the marriage is dissolved, women are not able to marry until three hundred days passed from the end of the last marriage." The legislator states that this prohibition would automatically disappear if the woman gives birth within the waiting period and if it is understood that the woman is not pregnant and if the spouses whose marriage has

⁽¹⁾ Başkent Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi, Ankara - Türkiye, E-posta: yuceripek@gmail.com; Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-8138-8849>.

Makale Geliş Tarihi: 26.07.2023 - Makale Kabul Tarihi: 19.12.2023.

Bu makale, 08.03.2021 tarihinde Türk-Alman Üniversitesi'nde düzenlenen "TAÜ Hukuk Fakültesi Aile, Kadın ve Çocuk Hukuku Sempozyumu"nda sunulan özet bildirden türetilmiştir.

ended want to remarry, waiting period can be disposed of with a court decision. This prohibition which is specific just for women is valid in cases which the marriage ends with divorce, nullity case as well as in cases where it is dissolved due to death and absence. The basis of this waiting period and the prohibition of marriage, which is specific for women, is based on the purpose of duly applying the paternity rules and preventing the differences that may arise consciously or unconsciously between the actual situation regarding the legal situation. However, this limited marriage ban only valid for women only creates gender inequality and it is meaningless when other provisions of Turkish Civil Code are considered. Because the purpose of preventing the risk of changing the lineage unlawfully, which is also the essence of Turkish Civil Code Article 132, has been fully realized with the regulation in Article 290. According to Article 290 of Turkish Civil Code: "If the child is born within three hundred days of the end of the marriage and the mother remarries in this period, the husband in the first marriage is considered the father. If this presumption is refuted, then the husband in the first marriage is considered the father." Thus, the legislator resolved this paternity dispute in Article 290 of Turkish Civil Code which he wanted to prevent with Art 132 of Turkish Civil Code. As a matter of fact, Article 103 of the Swiss Civil Code (ZGB Art.103) which is constituted the equivalent of the Article 132 of Turkish Civil Code was dissolved based on the cited justification. In that case, the function of this imperative rule in Article 132 of Turkish Civil Code is an issue that needs to be examined.

Keywords:

Iddat of Woman, Limited Forbidden Marriage, Questionable Marriage Disability, Inhibition the Genealogy Confusion, Equality Principle.

I. Kadının Bekleme Süresi ve Sınırlı Evlenme Yasağına İlişkin Yasal Düzenlemenin Tarihi Gelişimi

Kadınlara özgü bekleme süresi ve evlenme yasağı kavramı, ilk olarak Osmanlı döneminde yürürlüğe giren ve İslam hukuku kurallarına göre şekillenen 1917 yılındaki Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ni ile ortaya çıkmıştır. İslam hukuku kuralları kapsamında, evlenmenin ölüm ve boşanma sebepleriyle son ermesi durumunda, evliliği sona eren kadının yeniden evlenmesi için bir süre beklemesi gerekmektedir. Kadınlar için öngörülen bu bekleme süresine, İslam hukukunda iddet süresi denir. Bu sürenin amacı, evliliğin sona ermesinden sonra dünyaya gelen çocuğun babasının tespit edilmesidir. Nitekim, bu süre Kuran-ı Kerim'in II. suresinin 234. ayetinde "İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları zevceler kendi kendilerine 4 ay ve 10 gün beklerler işte bu müddeti bitirdikleri zaman kendileri hakkında meşru vech ile yaptıkları şeyden size günah yoktur..." şeklinde ifade edilmiştir. Söz konusu ayetten açıkça anlaşıldığı üzere, İslam hukukunda öngörülen bekleme süresi, evliliği sona eren kadının çocuklu/çocuksuz, hür/köle olmasına göre değişiklik göstermektedir.¹

Modern hukuk sisteminde, kadınlara özgü bekleme süresi ve evlenme yasağı ise ilk olarak 04.10.1926 tarihinde yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Kanuni Medenisi'nde "Evlenme Manileri" başlığı altında düzenlenmiştir. Mülga Kanun

¹ EKİNCİ, Ekrem Buğra: Osmanlı, Adalet ve Mülk, İstanbul 2012, s.458 vd.; ERDEM, Suat: İslam hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikahı, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.XVII, Sayı.2, Yıl.2013, s.76 vd.; GAYRETLİ AYDIN, Seda: Kadın ve Kanuni Bekleme Süresi, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı.136, Yıl.2018, s.267 vd.

m.95'e göre; "*Kocasının vefatı veya boşanma sebebiyle dul kalan yahut evliliğinin butlanına hükmedilen kadın; vefattan, boşanmadan veya butlan hükmünden itibaren üç yüz gün geçmedikçe tekrar evlenemez. Doğurmakla müddet biter. Kadının gebe kalması mümkün olmadığı veya boşanma ile ayrılmış olan karı ve koca tekrar birbirleriyle evlenmek istedikleri takdirde, hakim bu müddeti kısaltabilir.*" Söz konusu kanunun genel gerekçesinde, "Türk Kanuni Medenîsi kavanini medenîye sırasında en yeni, en mükemmel ve halkçı olan İsviçre Kanuni Medenîyesinden ahiz ve ictibas olunduğı" belirtilmiştir. İsviçre Medeni Kanunu'nun ictisap edildiğı bu dönemde, kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağı, İsviçre Medeni Kanunu m.103'te (ZGB Art.103) düzenlenmiştir. Böylece, İslam hukukundaki iddet süresi, modern hukuk sistemimizde İsviçre Medeni Kanunu'nun kabulü ile yerini almıştır.

743 sayılı Türk Kanuni Medenisinde hükme bağlanan bu husus, günümüzde yürürlükte olan 4721 sayılı Kanun'un "Evlenme Engelleri" başlığı altındaki m.132'deki düzenlemesinde aynen hükme bağlanmıştır. Gerçekten TMK m.132'ye göre; "*Evlilik sona ermişse, kadın, evliliğın sona ermesinden başlayarak üçyüz gün geçmedikçe evlenemez. Doğurmakla süre biter. Kadının önceki evliliğinden gebe olmadığının anlaşılması veya evliliğı sona eren eşlerin yeniden birbiriyle evlenmek istemeleri hâllerinde mahkeme bu süreyi kaldırır". Söz konusu hükmün gerekçesinde ise, düzenlemenin" yürürlükteki Kanunun 95 inci maddesini karşıladığı, maddenin birinci fıkrasının yeniden ve daha uygun bir ifadeyle kaleme alındığı, yürürlükteki 95 inci maddenin birinci fıkrasının son cümlesinin ikinci fıkra hâline getirildiğı, maddenin son fıkrasında kadının önceki evliliğinden gebe olmadığının anlaşılması veya önceki eşiyile yeniden evlenmek istemesi hâlinde hâkime süreyi kısaltma yetkisi verilmediğı, hâkimin bu süreyi kaldırmasının öngörüldüğü, zira bu iki hâlde de kadının evlenmesini engelleyen süreyi kısaltmanın bir anlamı olmadığı, bu gibi hâllerde mahkemece sürenin tamamen kaldırılması gerektiğı"* belirtilmiştir.

Türk Aile Hukukunda geçerli olan kadınlara özgü bekleme süresi ve evlenme yasağı, günümüzde ne İsviçre ve Alman Hukuklarında ne de Fransız Hukukunda yer almaktadır. Kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağı, 743 sayılı Medeni Kanun'a örnek teşkil eden İsviçre Medeni Kanunu m.103'de düzenlenmişti. Bu düzenlemede, "Kadının, evlenmenin sona ermesine ilişkin mahkeme hükmünün kesinleşmesi veya eşin öldüğü tarihten itibaren 300 gün içinde yeni bir evlilik yapamayacağı" hükme bağlanmıştır. Söz konusu düzenleme, 01.01.2000 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır. Kadınlara özgü bekleme süresi ve evlenme yasağını düzenleyen İMK m.103 hükmü, soybağı karışıklığına engel olma gerekçesi ile açıklanmaktaydı. Ancak, 01.01.2000 tarihinde

yürürlüğe giren babalık karinelerinin çatışması haline çözüm getiren İMK m.257 hükmü ile soybağı karışıklığı engellendiğinden, İMK m.103'deki düzenlemenin bir anlamının olmadığı kanaatine varılmıştır.²

II. TMK m.132 Kapsamında Kadınlara Özgü Bekleme Süresi ve Sınırlı Evlenme Yasağı

Kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağı TMK m.132 kapsamında, kesin olmayan evlenme engellerinden birisi olarak düzenlenmiştir. Öte yandan, TMK m.132 evliliğin sona ermesinin kadınlara yönelik hukuki sonuçları kapsamında da ele alınır. Zira, evliliği sona eren kadının yeniden evlenebilmesi, 300 günlük bekleme süresinin son ermiş olması şartına bağlanmıştır.

Kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağı, daha önce evli olmakla birlikte, evliliği boşanma, mutlak butlan ya da nispi butlan sebeplerinden biriyle mahkeme kararı ya da ölüm veya ölüm karinesi sebebiyle kanun gereği doğrudan sona eren kadınlara ilişkin bir evlenme engeldir. Hükümde bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağı olarak öngörülen 300 gün, bir kadının azami gebelik süresidir. Böylece, evliliği son eren kadının, evliliğin sona ermesine ilişkin mahkeme kararının kesinleşmesi ve ölüm tarihi ya da ölüm karinesi gereği eşin nüfus siciline ölü kaydı düşüldüğü tarihten itibaren 300 gün içinde doğum yapması halinde, doğan çocuğun babasının son eren evlilikten olan eş olacağı, adi bir karene olarak kabul edilmiştir. Kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağının, gaiplik halinde uygulanması kural olarak söz konusu değildir. Zira, eş gaip olan kadının zaten, gaiplik kararı talep edebilmesi için ya son haber alma tarihinden itibaren 5 yıl ya da ölüm tehlikesi içinde kaybolmaya sebep olan olaydan itibaren 1 yıl beklemesi gerekir. Bu süreler içinde doğan çocuğun babası, evlilik içinde doğduğundan, TMK m.285 gereği, kayıp olan kocadır. Öte yandan, TMK m.131'e göre gaiplik kararı mevcut evliliği kendiliğinden sona erdirmez. Gaiplik kararının verilmesinden sonra, evliliğe devam etmek istemeyen kadın, ayrıca mahkemeden evliliğin feshini talep etmelidir. Evliliğin feshine ilişkin mahkeme kararının kesinleşmesinden sonra da, gaiplik kararı alınabilmesi için gerekli olan sürelerin azami gebelik süresi olan 300 günden uzun olduğu göz önüne alınarak, TMK m.132'nin uygulama alanı bulması mümkün değildir. Kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağına ilişkin TMK m.132'deki düzenlemeden de açıkça anlaşıldığı üzere, burada kanun koyucunun amacı, soybağı karışıklığını önlemektir. Bu da, özellikle kadının 300 gün içinde yeni bir evlilik yapması ve çocuk doğurması halinde, doğan çocuğun babasının son eren evlilikteki eş mi, yoksa yeni evlilikteki eş mi olacağına ilişkin sorunun ortaya çıkmasını engellemektir.

² İMK m.103 hükmü, 26.06.1998 tarihli Federal Kanun uyarınca 01.01.2000 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır.

Zira, bu amaç TMK m.285/I'e de uygundur. Gerçekten, TMK m.285'de, "Evlilik devam ederken veya evliliğin sona ermesinden başlayarak 300 gün içinde doğan çocuğun babasının, koca olduğu" düzenlenmiştir. Bu suretle, TMK m.132'de öngörülen bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağı ile TMK m.285'de düzenlenen babalık karinelerinin çatışması sorunu çözülmüştür.³

Kadınların evliliğin sona ermesinden itibaren 300 gün bekleme ve bu sürede evlenmeme yükümlülüğü, mutlak değildir. Nitekim, TMK m.132/II, III'de bu kuralın istisnaları düzenlenmiştir. Bu bakımdan ilk olarak, evliliğin sona ermesinden itibaren işlemeye başlayan 300 günlük süre dolmadan önce, kadının doğum yapması halinde, bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağı kanun gereği kendiliğinden ortadan kalkar. İlgili istisna, kanun koyucunun amacı göz önüne alındığında yerindedir. Çünkü, 300 gün içinde dünyaya gelen çocuğun babası TMK m.285 uyarınca, son eren evlilikteki kocadır ve kadının bekleme süresinden arta kalan süre içinde tekrar doğum yapması kural olarak mümkün değildir. İkinci olarak da, TMK m.132/III'de, evliliği sona eren kadının gebe olmadığını anlaşılması veya kadının sona eren evlilikteki kocası ile tekrar evlenmek istemesi hallerinde, talep üzerine bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağının mahkeme kararı ile kaldırılabilirliği belirtilmiştir. Kadınlara tanınan bu talep hakkı da, zikredilen hallerde, soybağı karışıklığının ortaya çıkmasının imkansız olduğu göz önüne alınarak, haklıdır. Bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağının kaldırılmasını talep eden kadın TMK m.132/III'de düzenlenen sebeplerden birinin varlığını ispatladığı takdirde, hâkim talebe uygun karar vermek zorundadır. Başka bir deyişle, bu halde, hâkime bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağını kaldırmamasına yönelik bir takdir hakkı tanınmamıştır.⁴

III. TMK m.132'ye Aykırılığın Yaptırımı

Kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağı, Türk Medeni Kanunu'nda kesin olmayan evlenme engellerinden birisi olarak hükme bağlanmıştır. Kesin olmayan evlenme engelleri, evlenme sözleşmesinin yapılması için mevcut olmaması gereken, ancak bulunması halinde de evliliğin geçerliliğini etkilemeyen engellerdir. Bu bakımdan, kesin olmayan evlenme engelleri kural olarak evlilik bir-

³ TEKİNAY, Selahattin Sulhi: Türk Aile Hukuku, İstanbul 1982, s.96 vd.; DURAL, Mustafa/ÖGÜZ, Tufan/GÜMÜŞ, Mustafa Alper: Türk Özel Hukuku, Cilt III, Aile Hukuku, 17. Baskı, İstanbul 2022, s.61 vd.; KILIÇOĞLU, Ahmet: Aile Hukuku, 6. Baskı, Ankara 2022, s.60 vd.; AKINTÜRK, Turgut/ATEŞ, Derya: Aile Hukuku, İkinci Cilt, 24. Baskı, İstanbul 2022, s.80 vd.; HATEMİ, YILDIRIM, Abdülkerim: Türk Aile Hukuku, 4. Baskı, Ankara 2021, s.30; ERDEM, Mehmet/MAKARACI BAŞAK, Aslı: Aile Hukuku, Ankara 2022, s.60 vd.; BERBEROĞLU YENİPİNAR, Filiz: Nişanlanma, Evlenme, Boşanma, Ankara 2022, s.89; ERDEM, Mehmet: Aile Hukuku, Ankara 2019, s.60.

⁴ TEKİNAY, s.97; DURAL/ÖGÜZ/GÜMÜŞ, s.62; KILIÇOĞLU, s.61; AKINTÜRK/ATEŞ, s.81; ERDEM/MAKARACI BAŞAK, s.61; YILDIRIM, s.30; ERDEM, s.60 vd.

liğinin kurulmasını engeller. Ancak her nasılsa kesin olmayan evlenme engeli bulunmasına rağmen yapılmış bir evliliğin geçersizliği ileri sürülemez. Nitekim, TMK m.132’de düzenlenen bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağına aykırılık hali, TMK m.154’de düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre: “Kadının bekleme süresi bitmeden evlenmesi, evlenmenin butlanını gerektirmez.” O halde, evliliği sona eren kadının 300 gün dolmadan yeniden evlenememesi yalnız, evliliğe başvuru şartları arasında değerlendirilmesi gereken bir husustur. Bu nedenle, bekleme süresi dolmadan kadının yeniden evlenmeyi talep edebilme hakkının bulunduğu kabul edilmelidir. Bu halde, TMK m.132’ye göre inceleme yapması gereken makam, ilgili evlendirme memurluğudur. Evlendirme Yönetmeliği m.23’e göre; “Evlendirme memuru, dosyayı incelemesi sonucunda 15’inci maddede sayılmış bulunan evlenme manilerinden herhangi birini tespit ettiği takdirde evlenme yapmayı reddeder. Bu hususu gerekçeli ve yazılı olarak taraflara derhal duyurur. Taraflarca tespit edilen evlenme manisinin mevcut olmadığı belgelerle ispatlanmadığı sürece evlenme yapılamaz”. Böylece, bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağına aykırı olarak evlenme başvurusu yapan kadının bu talebi, ilgili evlendirme memurluğunca reddedilmelidir. Ancak, her nasılsa reddedilmeyen ve evlenme izni verilen kadının TMK m.132’ye aykırı olarak yeniden evlenmesi halinde, bu evliliğin evlenme engeli olmadan yapılmış evlilik akdinden hukuken hiç bir farkı yoktur.⁵

Böylece, TMK m.132’ye aykırı olarak yapılan evliliklerin, herhangi bir yaptırıma tabi olmadığı açıktır. Öte yandan, TMK m.132’ye aykırı olmasına rağmen, evlenme başvurusunu reddetmeyen ve evlenme akdine katılan resmi memurun da ne hukuki ne de cezai bir sorumluluğu mevcuttur. Gerçekten, eski TCK m.237/II’de TMK m.132’ye aykırı olarak nikâh kıyan evlendirme memurunun, bu davranışı bir suç olarak nitelendirilmektedirken, 2004 yılında bu hüküm ilga edilmiştir.⁶

IV. Babalık Karinelerinin Çatışması

Bazı hallerde, TMK m.285’de düzenlenen babalık karinesi için öngörülen iki durum birbiriyle çatışabilir. Gerçekten, özellikle kadının bekleme süresi içinde bir başkası ile evlenip, doğum yapması halinde, çocuğun babasının hukuken kim olacağı sorusu ortaya çıkar. Çünkü, bu halde, çocuk bir yandan yeni evlilik içinde, diğer yandan da eski evliliğin sona ermesinden itibaren 300 gün içinde doğmuştur. Bu sorunun cevabı TMK m.290’da hükme bağlanmıştır. Söz konusu hükme göre: “Çocuk evliliğin sona ermesinden başlayarak üçyüz gün için-

⁵ DURAL/ÖĞÜZ/ÖZ, s.102; KILIÇOĞLU, s.97; AKINTÜRK/ATEŞ, s.80; ERDEM/MAKARACI BAŞAK, s.60; YILDIRIM, s.30; BERBEROĞLU YENİPİNAR, s.143; ERDEM, s.60 vd.

⁶ Yargıtay 4. CD, 04.05.2004 T., 2003/6314 E., 2004/5807 K.; Yargıtay 4. CD, 24.04.2002 T., 2002/5044 E., 2002/6746 K.

de doğmuş ve ana da bu arada yeniden evlenmiş olursa, ikinci evlilikteki koca baba sayılır. Bu karine çürütülürse ilk evlilikteki koca baba sayılır. Söz konusu hükmün gerekçesinde de: “*Karinelerin çakışması*” kenar başlığını taşıyan ve *İsviçre Medenî Kanununun 257 nci maddesinden alınan bu düzenlemede, evlilik sona erdikten sonra üçyüz gün geçmeden önce çocuğun doğmuş olması hâlinde ortaya çıkan babalık karinesi ile çocuğun evlilik devam ederken doğmuş olması hâlinde ortaya çıkan babalık karinesinin çakışması durumunun, yine bir karine ile daha doğrusu çakışan karinelere birinin tercihi ile çözüme kavuşturulduğu*” belirtilmiştir. Böylece, TMK m.290’daki düzenleme ile kanun koyucu, kadının TMK m.132’ye aykırı olarak bekleme süresi içinde evlenmesi ve çocuk doğurması halinde, ikinci evlilikteki kocanın babalığını tercih etmiştir. O halde, TMK m.132’de düzenlenen kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağının amacının, TMK m.290 ile gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, soybağı karışıklığına engel olma amacı taşıyan TMK m.132’nin, TMK m.290 varken, hiç bir anlamı kalmamıştır. Bu durumda, kadının bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağı kuralına uymasının ne maddi ne de hukuki bir yaptırımını bulunmaktadır. Gerçekten, TMK m.154 uyarınca böyle bir evliliğin geçersizliği ileri sürülemezken, TMK m.290’a göre de, bekleme süresi içinde ikinci evlilik içinde doğan çocuğun soybağı, kanun gereği ikinci kocaya bağlanmaktadır. Bu suretle, çocuk yönünden herhangi bir soybağı karışıklığı ihtimali de ortadan kalkmaktadır. Kaldı ki, baba olduğu iddiasında bulunan ilk kocaya da bunu kanıtlaması halinde, çocuk ile arasında soybağı ilişkisi kurma imkânı tanınmıştır.⁷

V. Kadınlara Özgü Bekleme Süresi ve Sınırlı Evlenme Yasağı Kuralının Sakıncaları

TMK m.290’daki düzenleme karşısında TMK m.132’de düzenlenen kuralın neredeyse amaçsız ve anlamsız olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim, İsviçre Medeni Kanununda, kanun koyucu, karinenin çatılmasına ilişkin İMK m.257’nin yürürlüğe girmesi ile İMK m.103’de düzenlenen ilgili kuralı yürürlükten kaldırmıştır. TMK m.132’nin herhangi bir amaca hizmet etmemesi yanında, pek çok sakıncaları da mevcuttur. Bunlar, üç başlık altında ele alınmalıdır.

1. TC Anayasa m.10’da Düzenlenen Eşitlik İlkesine Aykırı Olması

TC Anayasası’nın “Kanun önünde eşitlik” başlıklı m.10’a göre: “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sa-

⁷ DURAL/ÖGÜZ/GÜMÜŞ, s.276 vd.; KILIÇOĞLU, s.531 vd.; AKINTÜRK/ATEŞ, s.331 vd.; ERDEM/MAKARACI BAŞAK, s.355; YILDIRIM, s.126; BAYGIN, Cem: Soybağı Hukuku, İstanbul 2010, s.85 vd.

hiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar”.

Eşitlik ilkesi olarak adlandırılan bu anayasal ilke, temel bir hak niteliğindedir. Yani eşitlik ilkesi, bu ilkeden yararlanan herkes için eşit işlem görmeyi ya da ayırım gözetilmemesini isteme hakkı doğurur. Öte yandan, eşitlik ilkesi, devlet organlarına emir veren bir anayasal zorunluluk olarak, hem kanunun uygulayıcılarına hem de kanun koyucuya, bu ilkeye uygun davranma yükümlülüğü yükler. Bu bakımdan eşitlik ilkesi, şekli hukuki eşitlik ve maddi hukuki eşitlik olarak iki anlamda değerlendirilir. Şekli hukuki eşitlik, genel ve soyut hükümlerden oluşan kanunların, herkese eşit olarak uygulanmasıdır. Maddi hukuki eşitlik ise, aynı durum ve koşullarda bulunan herkesin eşit hak ve ödevlere sahip olması bu kişilere eşit olacak biçimde yetki ve sorumluluklar verilmesidir. Ancak, maddi hukuki eşitlik anlamı ile eşitlik ilkesi, bazı sınırlandırmalara konu olabilir. Zira, kanun koyucu, kişilerin ve durumların bazı özelliklerini göz önüne alarak, kişiler arasında eşitlik ilkesinden ayrılan düzenlemeler yapabilir. Bu sınırlamalar, kişi ve durumların birbirlerinden ayrılan yönlerinin gereği olan, hakkaniyet ilkesinin doğal bir sonucudur. Ancak, kanunlarda yapılan bu sınırlandırmaların, eşitlik ilkesine aykırı olup olmadığının denetlenmesi büyük önem taşımaktadır. Türk Anayasa Mahkemesi, bu denetlemede “haklı neden” ölçütünü esas alır.⁸ Gerçekten, Türk Anayasa Mahkemesi emsal kararlarından birine göre:⁹ “Anayasa m.10’da öngörülen eşitlik, mutlak anlamda bir eşitlik olmayıp, ortada haklı nedenlerin bulunması halinde, farklı uygulamalara imkân veren bir ilkedir”, diğerine göre ise:¹⁰ “Haklı neden, anlaşılabilir, amaçla ilgili, makul ve adil olmalıdır. Getirilen düzenleme herhangi bir biçimde birbirini tamamlayan, birbirini doğrulayan ve birbirini güçlendiren bu üç ölçütten birine uymuyorsa, eşitlik ilkesine aykırı bir yön var demektir”. Türk Anayasa Mahkemesi başka bir kararında da:¹¹ “Bu ilkeyle aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara ayrı kurallar uygulanarak, kanun karşısında eşitliğin çiğnenmesinin yasaklandığını, ancak, durum ve konumlarındaki özellikler kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları gerekli kılabilirdiğini, özelliklere, ayrılıklara dayandığı için haklı olan nedenlerin eşitlik ilkesine aykırı-

⁸ GÖZLER, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, Bursa 2000, s.180 vd.; ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, Ankara 2017, 156 vd.

⁹ Türk Anayasa Mahkemesi, 11.12.1986 T., 1985/11 E., 1986/29 K.

¹⁰ Türk Anayasa Mahkemesi, 19.02.1992 T., 1991/13 E., 1992/10 K.

¹¹ Türk Anayasa Mahkemesi, 17.11.1998 T., 1997/74 E., 1998/69 K.

rılığı geçerli kıldığını, aynı durumda olanlar için ayrı düzenlemelerin bu ilkeye aykırılık oluşturduğunu, Anayasanın amaçladığı eşitliğin eylemli değil, hukuksal eşitlik olduğunu, ayrı hukuksal durumların ayrı kurallara bağlı tutulması halinde, Anayasanın öngördüğü eşitlik ilkesinin çiğnenmiş olmayacağını, durumlarındaki değişikliğin doğurduğu zorunluluklara, kamu yararı ya da başka haklı nedenlere dayanılarak, yasalarca farklı uygulamalar getirilmesinin Anayasanın eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmayacağını” belirtmiştir.

Kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağına ilişkin TMK m.132'nin özü ve amacının, TMK m.290'da düzenlenen karinelerin çakışması hükmü aynı olduğu açıktır. Zira, her iki hükmün gerekçesinde de, amaçlananın, soybağında muhtemel karışıklığı önlemek ve soybağına ilişkin hukuki durum ile gerçek durumun birbirine uygun olmasını sağlamak olduğu belirtilmiştir. Böylece, Türk Medeni Kanunu'nda soybağında karışıklığı önlemeye yönelik, aynı amaca güden iki farklı düzenleme bulunmaktadır. Öte yandan, TMK m.132'ye aykırılık halinde, evliliğin geçersizliğinin ileri sürülemeyeceği, TMK m.154'de hükme bağlanmıştır. Bu suretle, kanun koyucu, bir evlenme engeli olarak düzenlediği müesseseyi, yalnız bir başvuru şartı haline getirmiştir. Nitekim, TMK m.290'da yer alan düzenlemede de, “kadının bekleme süresine uymadan yeniden evlenmesi ve doğum yapması” ihtimali açıkça zikredilerek kaleme alınmıştır. O halde, tüm bu tespitler, TMK m.132'deki düzenlemenin kamu yararına yönelik olmadığını göstermektedir. Çünkü, kamu yararına yönelik olan emredici düzenlemelere aykırılık, mutlak olarak geçersizlik yaptırımına sebep olur. Ayrıca, kanun koyucu TMK m.132'de öngördüğü kurala aykırılık halinde ortaya çıkabilecek fiili durumu göz önüne alıp, bu hale özgü hukuki sonuçları TMK m.290'da düzenleyerek, esaslı bir çelişki içine düşmüştür. Gerçekten bir yandan evlenme engeli olarak nitelendirdiği hali yasaklamış, diğer yandan da adeta bu duruma izin veren bir irade sergilemiştir. Böylece, Anayasa m.10'da açıkça zikredilen kadın-erkek eşitliği ilkesi TMK m.132 ile ihlal edilmiştir. Zira, TMK m.132'de yalnız kadınlara özgü olarak öngörülen bu evlenme yasağını haklı gösterecek hiç bir sebep bulunmamaktadır. Aksine, TMK m.132'deki düzenleme ne bir anlam ve amaca sahiptir, ne de kamu yararı yönelik ve anlaşılabilir niteliktedir.

2. Türk Ceza Kanunu m.231'de Düzenlenen Çocuğun Soybağını Değiştirme Suçunu İşlemeye Teşvik Etmesi

TCK m.231/I'e göre; “Bir çocuğun soybağını değiştiren veya gizleyen kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır”. Söz konusu hükmün gerekçesinde, “Maddenin, bir çocuğun soybağının değiştirilmesini veya gizlenmesini suç hâline getirildiği, bu neticenin, yetkili mercilere gerekli bilgileri vermemek veya yanlış bilgiler vermek suretiyle gerçekleştirileceği, kişilerin aileleriyle olan

ilişkilerinin doğum, evlât edinme, tanıma veya babalığa hükmolunması yolları ile hukuken oluştuğu, doğumla meydana gelen ilişkinin maddede belirtilen suretlerle değiştirilmesinin suç hâline getirildiği, suçun oluşması için failde, çocuğu soybağını değiştirme veya gizleme kastının varlığının esas alındığı” belirtilmiştir. Doktrinde ise, “Aile Düzenine Karşı Suçlar” başlığı altında düzenlenen ilgili hükmün amacının, soybağı ilişkisinin sağlıklı bir şekilde kurulmasını temin etmek ve Türk Hukuku tarafından korunan aile düzeninin, dolayısıyla toplumsal düzeninin sağlanması olduğu açıkça belirtilmiştir. Nitekim, bu kapsamda devlet aile düzenin korunması için kişilerin soybağına ilişkin bilgileri gerçek duruma uygun ve doğru olarak bildirmelerini ister. Zira, kişilerin soybağı ilişkileri, hayatları boyunca birçok alanda onların hukuki ilişkilerini etkiler. Gerçekten, soybağı ilişkileri, kişilerin evlenmeleri, mirasçı olmaları kadar velayet ve nafakaya ilişkin hak ve ödevleri gibi bir çok alanda büyük önem arz eder. TCK m.231’de düzenlenen çocuğun soybağını değiştirme suçunun faili herkes olabilir. Suçun mağduru ise tam ve sağ olarak doğmuş olan çocuktur. Suçun konusu, çocuğun soybağını gizleme veya değiştirmektir. Soybağını değiştirme fiili, çocuğun soybağıyla ilgili kişisel durumunu, gerçek durumdan farklı olarak göstermesini sağlayacak şekilde oluşturmak, oluşmasına sebep olmak veya bunu sağlayan hareketler yapmaktır. Soybağını gizleme fiili ise, çocuğun gerçekte sahip olması gereken soybağını kazanmasına engel olacak hareketleri yapmaktır. Bu bakımdan, çocuğun nüfus siciline kaydedilmesinden kaçınılması veya yaşayan bir çocuğun öldüğünün bildirilmesi, soybağını gizleme fiiline örnek oluşturur.¹²

TMK m.132’de düzenlenen kadınlara özgü evlenme engeli ve sınırlı evlenme yasağı, kişileri soybağını değiştirme suçuna teşvik edebilmesi bakımından da sakıncalıdır. Nitekim, evliliği sona eren ve 300 gün içinde doğum yapan kadının çocuğu TMK m.285 uyarınca eski kocadır. Ancak, uygulamada çekişmeli boşanma davalarının uzun sürmesi sebebiyle eşler çoğunlukla boşanma kararının kesinleşmesinden önce kendilerine ayrı hayatlar kurmakta ve yeni ilişkiler yaşamaktadır. İşte kadının bu süreçte, böyle bir ilişki yaşaması ve doğum yapması da sıklıkla rastlanan bir durumdur. Doğan çocuk ile eski eşi arasında kanundan dolayı kurulacak soybağı ilişkisini engellemek isteyen kadın, çocuğu nüfus siciline kaydettirmekten kaçınabilir. Keza, evlilik içinde bir başkası ile ilişki yaşayıp, evliliğin sona ermesinden sonra 300 gün içinde doğum yapan kadının da bu suçu işleme ihtimali yüksektir.

¹² YENER ÇAKMUT, Özlem: Soybağının Belirlenmesi ve Ceza Hukukunda Çocuğun Soybağını Değiştirme Suçu, İstanbul 2008, s.185 vd.; TEZCAN, Durmuş/ERDEM, Mustafa Ruhan/ÖNOK, Murat: Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, 18. Bası, Ankara 2020, s.1109 vd.; HAFIZOĞULLARI, Zeki/ÖZEN, Muharrem: Türk Ceza Hukuku, Özel Hükümler, Toplum Karşı Suçlar, Ankara 2017, s.383 vd.

3. Kanun Koyucunun Açık İradesine Aykırı Olması

Kanun koyucu, TMK m.290'da "Karinelerin Çatışması" başlığı altında, özel bir düzenleme öngörmüştür. Buna göre; "Çocuk evliliğin sona ermesinden başlayarak üçyüz gün içinde doğmuş ve ana da bu arada yeniden evlenmiş olursa, ikinci evlilikteki koca baba sayılır. Bu karine çürütülürse ilk evlilikteki koca baba sayılır". Burada, kanun koyucu, kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağına aykırılık halinde, çocuk ile ikinci koca arasında soybağı ilişkisi kurulacağına hükmetmiştir. TMK m.154'de ise, kadının bekleme süresi içerisinde yeniden evlenmesi durumunda, bu evliliğin geçersizliğinin ileri sürülemeyeceği öngörülmüştür. Böylece, kesin olmayan evlenme engeli olarak öngörülen kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağına aykırılığın, evliliğin geçerliliği yönünden herhangi bir etkiye sahip olmadığı düzenlenmiştir. Bu iki hüküm göz önüne alındığında, TMK m.132'de öngörülen bu yasağın, kanun koyucunun açık iradesine aykırı olduğu anlaşılmaktadır.

Kanun koyucunun, TMK m.290 ve TMK m.154'deki düzenlemeleri, olağan hayatın akışı ve hayat tecrübeleri gereği öngördüğü açıktır. Zira, toplum ve değer yargıları, kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağına ilişkin düzenlemenin hukukumuzda girdiği yıllardan bu yana çok değişmiştir. Elbette ki, bu değişiklikler, teknoloji ve özellikle de kadınların toplumdaki rolünün hızla artmasının doğal bir sonucudur. Toplumda kadınlara tanınan hak ve özgürlükler, Türk Medeni Kanunu'nda da göz önüne alınmış ve özellikle mal rejimine ilişkin düzenlemelerle, şiddete uğrayan kadının evlilik birliğini sürdürmek zorunda olmasının önüne geçilmiştir. Tüm bu gelişmeler sonucunda, evlilik birliğinin sona erdirilmesi talebi ile açılan davalar artmıştır. Ancak, günümüzde mahkemelerin iş yükü ve yargılama sistemimizin hızı, bu davaların çok uzun süreler devam etmesine sebep olmaktadır. Eşinden boşanmak isteyen kadın ve erkek, evliliğin sona ermesine ilişkin kesin hükmü beklediği bu uzun zaman diliminde, başka ilişkiler yaşamakta ve bu ilişkiler sonucunda birçok çocuk dünyaya gelmektedir. Henüz evlilik kesin hükümlerle sona ermeden kadının doğum yapması halinde, çocuk evlilik içinde dünyaya geldiğinden, baba TMK m.285 gereği kocadır. Ancak, kadının evliliğin kesin hükümlerle sona ermesinden itibaren 300 gün içinde doğum yapması halinde de, çocuk ile ilk koca arasında soybağı ilişkisi kurulmaktadır. Bu nedenle, çoğu halde dünyaya gelen çocuğun biyolojik babası ilk koca değil, aksine bekleme süresi bittikten sonra evlenilmek istenen başka bir erkek olmaktadır. Çünkü, evlilik birliği, anlaşmalı boşanma hali hariç, buna ilişkin dava açıldıktan çok uzun süre sonra kesin hükümlerle sona erebilmektedir. Dolayısıyla bu uzun süre dikkate alındığında, kadına bir de bekleme süresi içinde evlenme yasağı koymanın hiç bir haklı açıklaması yoktur. Hatta, mevcut durum ve koşullara

göre bekleme süresi içinde doğum yapan kadının çocuğunun babasının, ayrıldığı kocası olması da çok düşük bir ihtimaldir. Zira, evliliğin sona erdirilmesine ilişkin dava süresince birlitlik yaşayan eşler zaten evliliğin sona ermesine ilişkin taleplerinden vazgeçerler. Tüm bu gerekçeler doğrultusunda, kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağı, soybağı karışıklığını önleme amacından ziyade adeta soybağı karışıklığı yaratmaya yönelik bir hüküm haline gelmiştir.

Kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağı kadın kadar, eski kocaya da zarar vermektedir. Gerçekten kadın bekleme süresi içinde gebe kaldığı çocuğun babası ile evlenemeyip, yine bu süre içinde doğum yapması sonucunda, doğan çocuğun soybağı TMK m.285 uyarınca ilk kocaya bağlanmaktadır. Dolayısıyla ilk koca, bu durumda, soybağının reddi davası açmak zorunda bırakılmaktadır. Hatta, uygulamada bu durumdan haberdar olmayan ilk koca yıllar sonra bundan bilgi sahibi olmakta ya da bu durum gizlenmekte ve çocuk haksız yasal mirasçılık sıfatına sahip olabilmektedir.

V. Sonuç

Kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağını içeren TMK m.132'deki düzenlemenin, babalık karinelerinin çakışmasını düzenleyen TMK m.290 ile aynı amaca hizmet ettiği açıktır. Nitekim, her iki hüküm de baba ile çocuk arasında ortaya çıkabilecek muhtemel soybağı karışıklığını önlemeyi hedeflemektedir. Hatta, TMK m.132 ile önlenmek istenen bu sorun, TMK m.290'daki düzenleme ile tamamen çözüme kavuşturulmuştur. O halde, TMK m.132 ile kadınların özgürlüklerini kısıtlamak hiç bir haklı sebebe dayanmamaktadır. Öte yandan, TMK m.132'deki düzenlemenin tarihi göz önüne alındığında, bu hükmün modern hukuk sistemimize ilk olarak 743 sayılı Eski Medeni Kanun ile girdiği kesindir. 743 sayılı Kanun, o dönemde yürürlükte olan İsviçre Medeni Kanunu'nun, Türk Hukukuna iktibası ile vücut bulmuştur. Böylece, İslam hukukunda da var olmakla birlikte, kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağı kuralının modern hukukumuzdaki kaynağının İsviçre Hukuku olduğunu söylemek yanlış bir tespit değildir. Ancak, ilgili düzenlemenin kaynağı olan İMK m.103 hükmü, 01.01.2000 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır. Bunun sebebi ise, aynı tarihte yürürlüğe giren ve babalık karinelerinin çatışması haline çözüm getiren İMK m.257 hükmünün varlığına dayanmaktadır. Gerçekten, İsviçre kanun koyucusu, soybağı karışıklığını önleme amacı güden ve kadınların özgürlüklerini sınırlayan bu düzenlemeyi, sorunu doğrudan çözen başka bir düzenleme getirerek, yürürlükten kaldırmıştır. Bu durum, kanunların kazuistik sisteme bağlılığı ve özellikle de Anayasa'da düzenlenen temel hak ve özgürlüklerin haklı neden olmadan sınırlanamaması ilkesinin doğal sonucudur. Ancak, kaynak

İsviçre Medeni Kanunu'ndaki bu değişiklik, Türk Medeni Kanunu'nda dikkate alınmamıştır. Bunun sonucunda, günümüzde halen TMK m.132'nin varlığı korunarak, kadınların özgürlükleri Anayasa m.10'a aykırı olarak sınırlandırılmaya devam etmektedir.

Kesin olmayan evlenme engeli olarak düzenlenen ve herhangi bir yaptırıma bağlanmamış olan bu düzenlemenin, Anayasa'ya aykırılığı dışında, soybağı karışıklığı yaratmaya elverişli olduğu da göz ardı edilmemelidir. Gerçekten, uzun sürelerde sonuçlanan boşanma davalarına, bir de 300 günlük bekleme süresi eklendiğinde, kadınların başka erkeklerle yaşadığı ilişkiler sonucunda 300 günlük bekleme süresi içinde doğum yapması ihtimalini arttırmaktadır. Bu halde, TMK m.285 uyarınca, başka bir erkekten olan çocuğun soybağı, eski kocaya bağlanmaktadır. Bu da, bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağı kuralının, yararından ziyade sakıncalı durumlar yarattığını ortaya koymaktadır. Hatta, kadınlar bu sakıncalı durumu engellemek için TCK m.231'de düzenlenen soybağını değiştirme suçunu işlemeye teşvik edilmektedir.

Açıklanan sebepler, kadınlara özgü bekleme süresi ve sınırlı evlenme yasağını düzenleyen TMK m.132 hükmünün, vakit kaybedilmeden yürürlükten kaldırılmasının bir zorunluluk niteliğinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- AKINTÜRK, Turgut/ATEŞ, Derya: Aile Hukuku, İkinci Cilt, 24. Baskı, İstanbul 2022.
- BAYGIN, Cem: Soybağı Hukuku, İstanbul 2010.
- BERBEROĞLU YENİPİNAR, Filiz: Nişanlanma, Evlenme, Boşanma, Ankara 2022.
- DURAL, Mustafa/ÖĞÜZ, Tufan/GÜMÜŞ, Mustafa Alper: Türk Özel Hukuku, Cilt III, Aile Hukuku, 17. Baskı, İstanbul 2022.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra: Osmanlı, Adalet ve Mülk, İstanbul 2012.
- ERDEM, Mehmet: Aile Hukuku, Ankara 2019.
- ERDEM, Mehmet/MAKARACI BAŞAK, Aslı: Aile Hukuku, Ankara 2022.
- ERDEM, Suat: İslam hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikâhı, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.XVII, Sayı.2, Yıl.2013.
- GAYRETLİ AYDIN, Seda: Kadın ve Kanuni Bekleme Süresi, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 136, Yıl: 2018.
- GÖZLER, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, Bursa 2000.
- HAFIZOĞULLARI, Zeki/ÖZEN, Muharrem: Türk Ceza Hukuku, Özel Hükümler, Topluma Karşı Suçlar, Ankara 2017.
- HATEMİ, YILDIRIM, Abdülkerim: Türk Aile Hukuku, 4. Baskı, Ankara 2021.
- KILIÇOĞLU, Ahmet: Aile Hukuku, 6. Baskı, Ankara 2022.
- ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, Ankara 2017.
- ÖZTAN, ERDEM, Mehmet/MAKARACI BAŞAK, Aslı: Aile Hukuku, Ankara 2022.
- TEKİNAY, Selahattin Sulhi: Türk Aile Hukuku, İstanbul 1982.
- TEZCAN, Durmuş/ERDEM, Mustafa Ruhan/ÖNOK, Murat: Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, 18. Bası, Ankara 2020.
- YENENER ÇAKMUT, Özlem: Soybağının Belirlenmesi ve Ceza Hukukunda Çocuğun Soybağını Değiştirme Suçu, İstanbul 2008.